

राजवन्मूर्तिमांस्तदस्थईश्वरइतियुधिष्ठिरस्यभूमोमाभूदितिभीष्मउवाच मूलेति मूलंअधिष्ठानंतद्वन्निर्विकारेणरूपेणतिष्ठतीतिमूलस्थायी यौधिष्ठानचिद्रूपःसमहादेवोमहान्चिदात्मायानिष्कृष्टोभूस्था नीयःप्रथमःसएवमायाशबलोभगवान्बुद्धिधैश्वर्यवान्कारणात्माभवति बीजस्थानीयश्चिद्विदुभयात्माद्वितीयः सोपिस्वेनस्वकीयेनतेजसाउपलक्षितःतैजसाख्यकार्यब्रह्मतांप्राप्तस्तृतीयोदक्षस्थानीयोभवति तत्स्थस्तस्मिन्ब्रह्मांडरूपेकार्येतिष्ठन्नयंश्रीकृष्णोऽनेकबीजगर्भफलस्थानीयश्चतुर्थः तान्भावान् कार्यकारणरूपान्दक्षबीजाभान्सृजति महामनाःमहत्परिच्छेदाभिमानशून्यंसत्यसंकल्पादिगुणकंमनो यस्यसतथा ॥ ६१ ॥ अस्यरूपमाह तुरीयेति तस्यमूलस्थायिनश्चिन्मात्रस्यतुरीयार्धेनअष्टमांशेननिष्पन्नंइमंमूर्तिमंतकेशवंविद्धि अच्युतमितिमूर्तिमतएवयावदविद्यंनित्यत्वमुक्तं तथाहि मूलस्थायिपूर्णचै तन्यंभगवतिमायांशस्यसमप्राधान्यादर्थं तैजसेत्वाविद्यकेसमष्टिकार्येबीजांशस्यार्धस्यैवसत्त्वान्तुरीयांशश्चैतन्यस्यास्ति व्यष्टिकार्येतुपरिच्छिन्नेदेहाद्यभेदाभिमानात्अष्टमांशश्चैतन्यस्यास्ति तदिदमुक्तंतुरी यार्धेनतस्येमंविद्धीति नन्वेवमस्मदादितुल्यएवायमितितमुद्दिश्यअयंसभगवानितियुधिष्ठिरोक्तिरयुक्ता उपाध्यंशाविवक्षायांत्वस्माकमपितथात्वमस्तीत्याशंक्याह तुरीयार्धेनेति पूर्वोक्तरीत्याकृष्णोपकफला भेईशादिसृष्ट्वंयुक्तंअपकफलाभेष्वस्मासुत्वनीशत्वंस्फुटमितिनतेनसहास्माकंसाम्यप्रसंगः ॥६२॥ एतदेवकार्यकारणयोर्लयप्रतिपादनेनद्रव्यति अर्वागितिसार्धेन अर्वाक्स्थितःस्थायीसमष्टिकार्यात्मात्

भीष्मउवाच मूलस्थायीमहादेवोभगवान्स्वेनतेजसा ॥ तत्स्थःसृजतितान्भावान्नानारूपान्महामनाः ॥ ६१ ॥ तुरीयार्धेनतस्येमंविद्धिकेशवमच्युतं ॥ तुरी यार्धेनलोकांस्त्रींभावयत्येवबुद्धिमान् ॥ ६२ ॥ अर्वाक्स्थितस्तुयःस्थायीकल्पातिपरिवर्तते ॥ सशेतेभगवानप्सुयोसावतिबलःप्रभुः ॥ तान्विधाताप्रसन्नात्मा लो कांश्चरतिशाश्वतान् ॥ ६३ ॥ सर्वाण्यशून्यानिकरोत्यनंतःसनातनःसंचरतेचलोकान् ॥ सचानिरुद्धःसृजतेमहात्मातत्स्थंजगत्सर्वमिदंविचित्रं ॥ ६४ ॥

तीयोऽस्मदादिशरीरापेक्षयानित्योपिकल्पातिपरिवर्तनेनश्यतीत्यर्थः यस्तुभगवान्द्वितीयोऽतिबलोनेकब्रह्मांडलयोदयबीजभूतःप्रभुरंतर्यामीसोपि अप्सुआपइवापस्तासु सलिलएकोद्रष्टाऽद्वैतोभवतीतिश्रुत्या पारावरवर्जितसलिलाभत्वेन निरूपितेअखंडैकरसेब्रह्मणिशेतेलीयते ईश्वरस्यास्यनित्यत्वंव्यवहारापेक्षयैवोच्यतेननुपरमार्थतइतिनतल्लयोक्तिरसंगता तानितिअनुवाद्यमपूशब्दमपेक्ष्यबहुत्वंविधेयलोकापे क्षंपुंस्त्वंच तंअखंडैकरसंलोकंआत्मानंशाश्वतंनित्यप्राप्तमेवविधाताचतुर्मुखःप्रसन्नात्माशुद्धचित्तःसन् अविद्यापनयमात्रेणचरतिगच्छतिप्रामोति ब्रह्मादीनांचेतनानामपितदेवल्यस्थानमित्यर्थः ॥ ६३ ॥ सोयंअनंतःपरमात्मासर्वाणिकारणानिचअशून्यानिस्वसत्तास्फूर्तिप्रदानेनपूर्णानिकरोति सनातनःसर्वदैकरूपोपिमायिकउपाधिविशिष्टेनरूपेणश्रीकृष्णात्मनालोकान्संचरतेसचैवंभूतोप्यस्मदादिवदुपाधि धर्मेणननिरुध्यतेतोऽनिरुद्धोहंकारःसन् जगत्सृजते महात्मासर्वाधारत्वयोग्यः तथाचश्रुतिः अस्मान्मायीसृजतेविश्वमेतत्तस्मिंश्चान्योमाययासन्निरुद्धइतिस्रष्टुर्मायासन्निरुद्धादन्यत्वमाह तत्स्थंबीजेतरु रि वफलेबीजानीवपरमात्मनिकृष्णोसर्वजगदस्ति तथाचश्रुतिः हिरण्यइमश्रुहिरण्यकेशइति विग्रहधर्मवंतमीश्वरमुपदिश्यइयमेवर्गभिः सामेत्यैकसामात्मनानिरूपितंप्रपंचंतस्यैकसामचगेष्णावितितदंगुलिपर्वत्वे ननिर्दिशति अतस्तत्स्थंजगत्गंगातरंगन्यायेनयुक्तं ॥ ६४ ॥